

Waddenkust en Reitdiep

SEPTEMBER 2025

PROGRAMMACONTRACT – WADDENKUST EN REITDIEP

Versie : 1.8
Doc. Nummer :
Datum : 23 september 2025

Bestuurlijk opdrachtgever	Stefan van Keijzerswaard en Arjen Nolles
Ambtelijk opdrachtgever	
Opdrachtnemer:	

Voorwoord	4
1. Samenvatting	5
2. Analyse en ambitie	6
2.1 Onmiskenbaar: de kracht en schoonheid van het gebied	6
2.2 Ontegenzeglijk: opgaven in het gebied	7
2.3 Vol overtuiging: onze ambitie voor het gebied	7
3. Doelen en uitwerking	9
3.1 Strategische doelen	9
3.2 Uitwerking langs vijf lijnen	9
<i>Lijn 1 – Prachtdorpen</i>	10
<i>Lijn 2 – Levendig landschap</i>	12
<i>Lijn 3 – Waddenzee en waddenhavens</i>	15
<i>Lijn 4 – Vrijtijdseconomie</i>	18
<i>Lijn 5 – Mobiliteit</i>	20
4. Allianties per lijn	22
5. Relatie van dit programma met andere instrumenten en beleid	23
6. Organisatie- en overlegstructuur	24
7. Middelen	25

Voorwoord

Het Hogeland ademt ruimte. Hier strekt het land zich uit onder een eindeloze lucht, ritselt het riet in de wind en vertellen kerktorens op wierden eeuwenoude verhalen. Het is een landschap dat raakt – niet alleen door zijn schoonheid, maar vooral door de diepe verbondenheid die mensen hier voelen.

Die verbondenheid verandert. Waar men vroeger leefde van en met het land – als boer, arbeider, winkelier of smid – zijn het nu vaak de stilte, de horizon, de geur van natte klei of het klinken van vrijwilligersstemmen op een dorpsfeest die die band vormgeven. De gemeenschapszin leeft voort, maar op andere manieren. In wandelpaden over oude dijken, in fietsen langs bloeiende akkerranden, in zorg voor erfgoed, in samenkomen rond een idee dat ons landschap mooier, leefbaarder, veerkrachtiger maakt.

Het Hogeland is geen gewoon gebied. Het is een plek waar verleden, heden en toekomst elkaar raken. Waar landbouw verandert – met nieuwe machines, andere werkwijzen en meer oog voor mens en milieu. Waar natuur en cultuur niet botsen, maar elkaar versterken. En waar elke verandering een kans is om samen naar de toekomst te kijken.

Met dit programma geven we de komende 10 jaar richting aan die beweging. We bouwen aan een landschap dat werkt én leeft. Aan prachtdorpen waar ruimte is om te groeien, aan natuur die floreert, aan een cultuur van samen doen. We doen dat niet vanachter een bureau, maar met de voeten in de klei. Door aan te sluiten bij wat er al leeft, bij de ideeën die opborrelen uit onze dorpen, onze boerderijen, onze mensen.

Dit is een uitnodiging. Aan iedereen die zich verbonden voelt met dit land van wind en ruimte. Aan wie durft te dromen én te doen. Want de toekomst van Het Hogeland ligt niet vast. Die maken we samen, met hoofd, hart en handen. Dit alles vanuit de kernwaarden welvarend, veerkrachtig en trots.

*De jeugd heeft
de toekomst.*

1. Samenvatting

Ruimte en rust, natuur en cultuurhistorie, maar ook een levendige visserij- en landbouwtraditie: in het Reitdiep- en Waddenkustgebied vind je het allemaal. En dat willen we graag zo houden. Tegelijkertijd heeft het gebied te maken met vergrijzing en achteruitgang van de leefbaarheid, staat de economie voor uitdagingen en worden natuur en landschap bedreigd door bodemdaling, de gevolgen van klimaatverandering en de afname van biodiversiteit.

Met het programmacontract **De jeugd heeft de toekomst** gaan we deze opgaven aan, met een integrale en duurzame aanpak. Daarbij staat een brede, gebiedsgerichte blik centraal. In deze aanpak is een belangrijke rol weggelegd voor de inwoners van het gebied. Als gemeente willen we hen zo goed mogelijk ondersteunen bij de uitvoering van hun initiatieven en ondernemingen.

Zo willen we samen toewerken naar een toekomstbestendig Reitdiep- en Waddenkustgebied dat:

- levendige dorpen heeft, met goede voorzieningen, werk, woningen, toerisme en kansen voor jongeren;
- veerkrachtig is, met ruimte voor water, natuur en natuurinclusieve landbouw;
- een stevige lokale economie heeft, waarin landbouw, visserij, vrijetijdseconomie en nieuw ondernemerschap samen zorgen voor werk, innovatie en erfgoed, met behoud van rust en ruimte.

Voor de uitvoering maken we gebruik van bijdragen uit onder meer Nij Begun, het Waddenfonds en Europese subsidies.

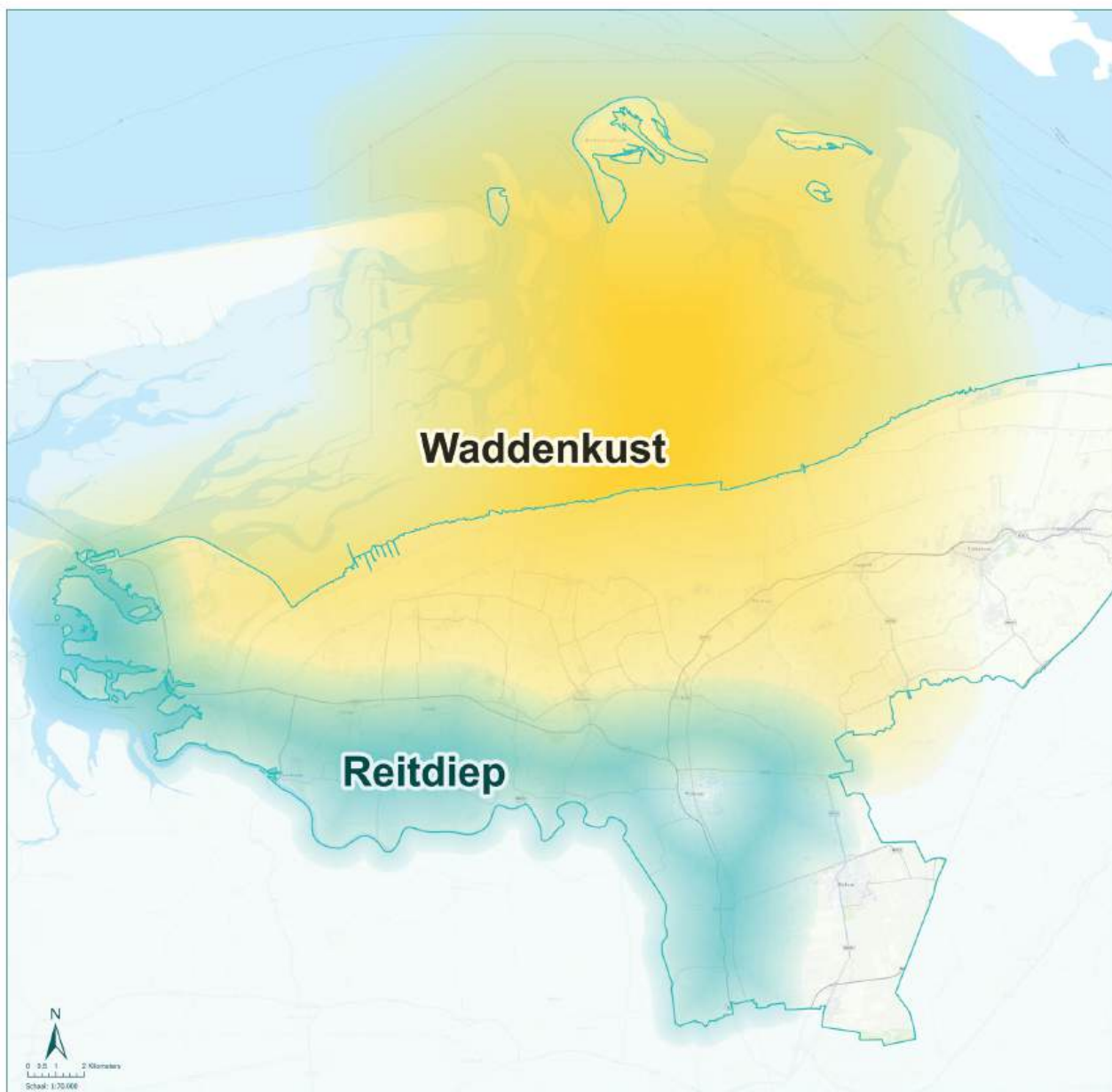
2. Analyse en ambitie

2.1 Onmiskenbaar: de kracht en schoonheid van het gebied

Het Waddenkust- en wierdenlandschap kenmerkt zich door openheid, weidse uitzichten, slingerende maren en statige boerderijen. Achter de dijken liggen de oude wierden als groene eilanden in het landschap, met kronkelende wegen en bomenrijen die dorpen verbinden. Het Reitdiepgebied, van Wad tot Stad, is een eeuwenoud cultuurlandschap waarin natuur, historie en cultuur samenkomen.

Sinds de Middeleeuwen is het gebied getekend door inpolderingen, dijken en sluizen. Nationaal Park Lauwersmeer, ontstaan na afsluiting van de Lauwerszee, is nu een vogelrijk natuurgebied en Dark Sky Park. De vruchtbare zeeklei heeft onze landbouw tot een van de meest toonaangevende ter wereld gemaakt. En natuurlijk niet te vergeten: de Waddenzee, UNESCO Werelderfgoed – een dynamisch getijdengebied met kwelders, zandplaten, de Rottums en een rijke biodiversiteit. Het is een inspiratie voor kunstenaars, zoals die van kunstkring De Ploeg, en een geliefde plek voor wadlopers, vogelaars en rustzoekers.

Het gebied:

2.2 Ontegengesteld: opgaven in het gebied

Hoe mooi het gebied ook is en hoezeer iedereen de waarden en bijzonderheden van onze Waddenkust en het Reitdiep ook herkent, niets blijft automatisch wat het is. Het gebied verandert onder invloed van klimaatverandering, ruimtelijke druk, economische dynamiek en sociale verschuivingen. In dit gebied staan we voor verschillende, grote uitdagingen:

- Demografische ontwikkelingen en vergrijzing zorgen voor een sluipende achteruitgang en bedreigen de vitaliteit van dorpen.
- Gebrek aan bestaanszekerheid, terug te zien in een lage sociaaleconomische status, leidt tot weinig ontwikkelperspectief voor inwoners en dorpen.
- De van oudsher economische dragers van het gebied – de landbouw en de visserij – staan voor veranderopgaven.
- De biodiversiteit moet overal – en dus ook in dit gebied – omhoog.
- Ons landschap en onze dorpen moeten meer klimaatbestendig worden.
- Natuur en erfgoed staan onder druk door onder meer ruimtelijke ontwikkelingen.
- Mobiliteitsknelpunten in o.a. verschillende dorpskernen, rond Lauwersoog, binnen de agrologistiek en bij kwetsbare weggebruikers.

Tot nu toe zijn we er onvoldoende in geslaagd om de uitdagingen in samenhang te keren. We hebben onvoldoende oog gehad voor de samenhang en – misschien nog wel het allerbelangrijkste – het ontbreken van voldoende middelen. De huidige aanpak sluit daarmee onvoldoende aan bij de ambities van de Agenda voor het Waddengebied 2050 en het potentieel voor bijdragen zoals uit Nij Begun, het Waddenfonds en Europese subsidies.

2.3 Vol overtuiging: onze ambitie voor het gebied

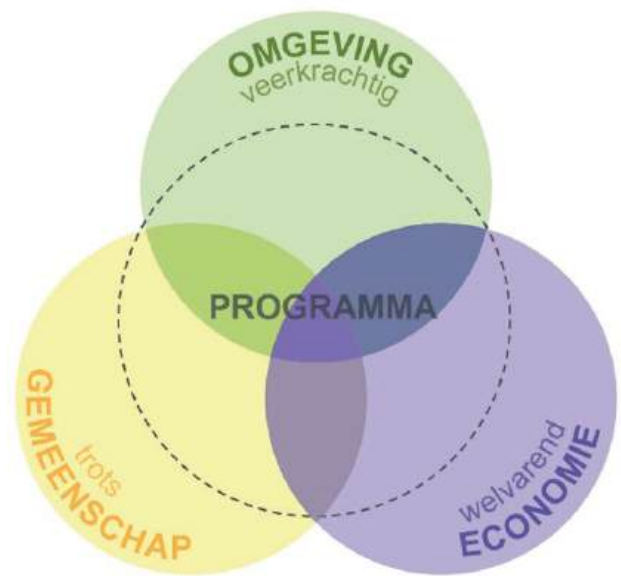
Houden wat we hebben is een opgave in zichzelf. Toch leggen we de lat voor dit gebied hoger, juist vanwege de vele waarden die we in het gebied vinden en het belang van het gebied voor Het Hogeland, voor Groningen, voor Nederland en voor de Europese Waddenregio.

Wij willen in dit gebied de opgaven bundelen en omzetten in kansen. Juist een integrale aanpak geeft houvast om in dit gebied het landschap, de kust, de dorpen, de gemeenschap en de economie te verbinden en versterken. Zo blijft dit unieke gebied leefbaar, beleefbaar en toekomstbestendig.

Dat is ook de reden dat we kiezen voor een programmatische, gebiedsgerichte aanpak.

Het betekent dat we in het programma drie invalshoeken met elkaar verbinden:

1. de waarden van de omgeving;
2. de cultuur en gemeenschapszin van de inwoners;
3. de economie die het gebied bestaansrecht geeft.

Wat willen we dan bereiken? Kortgezegd: een gebied met **toekomstperspectief voor (onze) jongeren**.

Wij willen met dit programma het Reitdiep- en Waddenkustgebied verder ontwikkelen tot een **voorbeeldregio voor veerkrachtig plattelandleven**.

In 2035 hebben we het volgende bereikt:

De leefbaarheid is versterkt door een gebiedsgerichte aanpak:

- Jongeren krijgen de ruimte om te wonen, werken en bij te dragen aan de gemeenschap.
- Voorzieningen worden kleinschalig, slim en gedeeld georganiseerd.
- De energietransitie is lokaal gedragen en ingepast in landschap en dorpsstructuur.
- Het gebied is op veel meer (slimme) manieren ontsloten.
- Bewoners hebben zeggenschap en eigenaarschap over hun leefomgeving.
- Andere vormen van mobiliteit worden leidend.
- Brede welvaart is binnen één generatie voelbaar in alle dorpen – ook de kleinste.
- Er zijn oplossingen gevonden voor knellende mobiliteitsproblemen in de dorpen.

Er is een veerkrachtige, duurzame en lokaal verankerde economie. De economische structuur is versterkt:

- Lokale ketens zijn gesloten en circulair georganiseerd.
- Ondernemerschap wordt ondersteund met ruimte, begeleiding en kapitaal.
- Innovatiekracht groeit via samenwerking tussen MKB, onderwijs en overheid.
- Er is meer ruimte voor lokale kleinschalige bedrijvigheid.
- Het toeristische profiel van de Waddenkust is versterkt, met behoud van rust en ruimte.
- (Sociaal) ondernemerschap draagt bij aan leefbaarheid en werkgelegenheid.

De biodiversiteit is toegenomen, wat zichtbaar is in het dagelijks leven van onze inwoners. De natuur is meer beleefbaar en er ontstaat een nieuw evenwicht tussen mens, landschap en ecologie:

- Ecologische zones verbinden natuurgebieden naast bestaand cultuurlandschap.
- Geïnteresseerde boeren worden ondersteund bij een meer natuurinclusieve teelt en landschapsbeheer.
- De Waddenkust is een voorbeeldgebied voor natuurlijk herstel en broedgebieden.
- Natuur draagt bij aan gezondheid, beleving en regionale trots.

Het gebied is klimaatadaptiever ingericht, waarin water, energie, landbouw en wonen meer in samenhang zijn en verder worden ontwikkeld:

- De kustzone is toekomstbestendig ingericht met ruimte voor dynamiek, natuur en recreatie.
- Dorpen zijn klimaatbestendig, met slimme regenwateropvang, vergroening en hitteaanpak.
- Landbouw experimenteert en ontwikkelt met innovatieve teeltmethoden en waterbeheer met oog voor de leefomgeving.
- Klimaatmaatregelen dragen bij aan brede welvaart, leefomgeving en eigenaarschap.

Daarmee is ons gebied **economisch zelfredzaam**, met een **sterke gemeenschapszin** en daardoor **aantrekkelijk voor jong talent**.

Samengevat in 3 kernwaarden:

welvarend

veerkrachtig

trots

Samen met inwoners en lokale ondernemers willen we het Reitdiep- en Waddenkustgebied toekomstbestendig maken vanuit de onmiskenbare gebiedskwaliteiten: de natuur, het landschap en het erfgoed. Een gebied waar ruimte is om te werken, te wonen, te ontspannen, te genieten.

Onze ambitie is dat we in 2050 een gebied hebben met:

1. **levendige dorpen**: een sterk sociaal weefsel met goede voorzieningen en betrokken inwoners met veel initiatieffracht.
2. **een veerkrachtig cultuurlandschap**: landschap dat aantrekkelijk, veilig en beleefbaar is voor inwoners en bezoekers;
3. **een stevige lokale economie** met vrijetijdseconomie, naast landbouw en visserij, als sterke motor.

3. Doelen en uitwerking

Om onze ambities te realiseren hebben we voor dit programma drie strategische doelen opgesteld, die we elk via eigen thematische lijnen verder uitwerken en operationaliseren. Voor dit programma hanteren we een horizon tot 2040.

3.1 Strategische doelen

I Levendigere dorpen:

De initiatiefkracht en het ondernemerschap van de dorpen zijn in 2040 vergroot.

Ons doel is dat de dorpen in het gebied zelfredzaam worden. Er is een stevig sociaal netwerk waarin mensen omzien naar elkaar, samen initiatieven ontwikkelen en evenementen organiseren. De dorpen weten wat ze willen en nodig hebben. Als gemeente ondersteunen we bij de lokale behoeften rond wonen, sport, zorg en voorzieningen.

II Veerkrachtiger cultuurlandschap:

In 2040 hebben we een toekomstbestendig landgebruik dat bijdraagt aan het welzijn van inwoners, in balans met dier, plant en aarde.

Het cultuurlandschap in dit gebied is een toonbeeld van onze eeuwenlange inspanningen om te kunnen wonen bij de zee. Het heeft ons een cultureel rijk gebied gebracht van polders en wierden, dijken en havens. Deze rijkdom moeten we beschermen en versterken. Door klimaatverandering staat ons landschap opnieuw onder druk. Juist in dit gebied kunnen we vanuit de rijkdom van land en zee het gebied toekomstbestendig maken: met meer biodiversiteit, met ruimte voor water, voor natuur en voor voedselproductie. Bovendien leggen we zo een stevige basis voor onze derde ambitie: een economie die de kwaliteiten van ons landschap ten volle benut.

III Stevigere lokale economie:

De vrijetijdseconomie is in 2040 verdubbeld ten opzichte van nu.

De economie in dit gebied hangt in grote mate samen met het landschap. De landbouw en de visserij zijn van oudsher belangrijke motoren en zullen dat ook blijven. Steeds meer zien we dat ook recreanten en toeristen het gebied in de volle breedte ontdekken. Daar ligt een belangrijke kans. Het landschap en ons erfgoed kunnen nog veel meer betekenis geven aan de vrijetijdseconomie. De vrijetijdseconomie kan zo, naast de landbouw en de visserij, een sterke motor worden voor het gebied.

De kracht van dit programma is dat we als gemeente:

- **investeren** in de dragers (zie ook de uitwerking hieronder in lijnen) die deze strategische doelen realiseerbaar maken, met als belangrijkste motor Nij Begun;
- actief diegenen **ondersteunen** die de beschreven resultaten omarmen én hulp nodig hebben bij het realiseren van hun droom;
- **eigenaarschap** tonen waar we zelf aan zet zijn om de visie te realiseren.

3.2 Uitwerking langs vijf lijnen

Met dit programma maken we de verbinding en vertaalslag tussen generiek beleid en maatwerk in de gebieden. We sluiten zoveel als mogelijk aan bij dat wat er al is en brengen focus aan in onze acties om doelen te realiseren. Liever een aantal zaken goed oppakken en verder brengen, dan volledigheid nastreven en verzanden in de veelheid der dingen.

Op deze manier stellen we een ieder in staat om op maat samen te werken met andere teams en externe partners.

De uitwerking van de drie strategische doelen vindt daarom plaats langs vijf lijnen waarvan er drie gebiedsgericht zijn en twee thematisch:

1. Prachtdorpen
2. Levendig landschap
3. Waddenwaardige havens
4. Vrijetijdseconomie
5. Mobiliteit

Lijn 1 - Prachtdorpen

Binnen deze lijn richt het programma zich op de volgende speerpunten:

1. Gemeenschappen doen het zelf
2. Ruim baan voor grensverleggers
3. Opstellen van dorpsagenda's
4. Ontwikkelen verbindingen dorpen met het landschap
5. Vitale en verrassende dorpen

1. Gemeenschappen doen het zelf

Zorg voor een goede voedingsbodem

Initiatieven vanuit de samenleving, die aansluiten op onze strategische doelen, helpen we vooruit. Met behulp van verschillende collegae, denk aan dorpencoördinatoren en dorpsondersteuners, bieden we maatwerk. Dit alles in samenhang met de Regio Deal Het Hogeland en hun maatschappelijke coalitie. We helpen gemeenschapsinitiatieven gericht op wonen, sport, energie en vrijetijdseconomie. Ook plannen die zich richten op het behoud van het erfgoed in de dorpen ondersteunen we.

2. Ruim baan voor grensverleggers

Laat hen doen waar ze goed in zijn

De grensverleggers in ons gebied werken met veel passie aan hun ideeën, maar ook zij hebben beperkte tijd. Samenwerken met gelijkgestemden biedt kansen, maar het ontbreekt hen vaak aan ruimte om dat te organiseren. Die rol kunnen wij pakken. Wij brengen mensen bij elkaar en zorgen voor ontmoetingen waar samenwerking vanzelf ontstaat en het gezamenlijke effect groeit.

Wanneer ondernemers of initiatiefnemers plannen hebben die bijdragen aan onze doelen, helpen we hen die te realiseren. Te vaak stranden goede ideeën doordat mensen van het kastje naar de muur worden gestuurd. Wij willen dat veranderen door hen actief te ondersteunen – of het nu gaat om wegwijzen worden in de gemeente, contact leggen met anderen of toegang

krijgen tot financiering. Daarom investeren we in het verbeteren van die relatie: door echt nieuwsgierig te zijn naar hun drijfveren en belangen, en door te laten zien dat onze doelen bijdragen aan de wereld die zij ook voor zich zien. Alleen zo ontstaat wederzijds vertrouwen en samenwerking die werkt.

3. Opstellen van dorpsagenda's

Zonder plan geen samenhang

Samen met inwoners en partners werken we aan meer samenhang in de manier waarop we de leefomgeving in de dorpen verbeteren. Inwoners en samenwerkingspartners ervaren dat de samenwerking t.b.v. de dorpsagenda's efficiënter en effectiever verloopt. Aan dit vastgestelde doel vanuit het programma Wonen in 't Hogeland geven we uitvoering.

4. Ontwikkelen verbindingen dorpen met het landschap

Beleven bevordert bewustwording

In het open landschap van Waddenkust en Reitdiep passen geen grote bossen. Tegelijkertijd kunnen bouselementen de structuren in het landschap en de leefbaarheid van dorpen wel versterken. Eilanden van groen in de open ruimte moeten aansluiten bij de landschappelijke kwaliteiten. Denk aan groen rondom dorpen, borg- en kloosterterreinen, ter accentuering van historische structuren en zichtlijnen (ook waar deze verloren zijn gegaan) en het herstel van cultuurhistorische elementen.

5. Vitale en verrassende dorpen

Voor en door onze inwoners

Onze dorpen zijn een belangrijk visitekaartje van het gebied. Ze kenmerken zich ieder met hun eigen middeleeuwse kerk, uniek in de wereld. Door in te zetten op het versterken van het vrijetijdsaanbod, waaronder evenementen, houden we onze dorpen vitaal en levendig. Met initiatieven en plannen die aansluiten bij de lokale behoeften en kracht, waarbij een goede balans altijd voorop staat. In de eerste plaats voor de inwoners, maar óók om te delen met bezoekers.

Een gastvrij onthaal in de dorpen, duidelijke bewegwijzering en/of informatievoorzieningen, voldoende horeca, overnachtingsmogelijkheden en helderheid in aanbod van evenementen kunnen de levendigheid en aantrekkelijkheid van de dorpen voor iedereen verbeteren. Daarnaast richten we ons op het behouden van oude cultuurhistorische (infra)structuur van de dorpen. Denk aan het behoud van dorpen als Wetsinge, Rottum en Stitswerd.

Doelen en inspanningenmatrix lijn 1 – Prachtdorpen

Operationeel doel	Wie	Wanneer
1 Gemeenschappen doen het zelf <i>In 2030 zijn er 20 initiatieven gerealiseerd</i>		
Vergroten inzet energiecoöperaties.	E&E, onderdeel Energie	2026
In overleg met Groninger Dorpen stellen we een plan van aanpak op.	Regisseur en dorpsversterkers	2026
Versterken ondersteuning initiatieven, in alle geledingen van de organisatie inclusief flexibele kaders.	Regisseur, programmteam dienstverlening, programmteam OGW	2026 e.v.
Ondersteunen uitvoering regiovisie Het Marnegebied.	Werkgroep regiovisie en regisseur	2026
2 Ruim baan voor grensverleggers <i>In 2030 is er een aantoonbaar netwerk van grensverleggers</i>		
Ontwikkelen en verspreiden van een moodbook dat verduidelijkt hoe de kernwaarden in het gebieden zouden kunnen landen. Dit updaten we elke 2-3 jaar.	Omgevingsmanager, team Communicatie	2025 e.v.
Organiseren van terugkerende inspiratiesessies voor grensverleggers.	Regisseur, ondersteuner grensverleggers	2025 e.v.
Optrekken met grensverleggers om ideeën mogelijk te maken, inclusief voorstellen voor flexibeler (ruimtelijk) beleid.	Regisseur, ondersteuner grensverleggers, accountmanagers team E&E, team RO-beleid	2026 e.v.
Aanmoedigen grensverleggend ondernemen onder jongeren.	Regisseur, ondersteuner grensverleggers	2026 e.v.
3 Opstellen van dorpsagenda's <i>In 2030 zijn er 8 dorpsagenda's gerealiseerd</i>		
Opstellen DA Pieterburen	Programmateam (PT), beleidsafdelingen	2025
Opstellen DA Eenrum	PT, beleidsafdelingen	2026
Opstellen DA Vierhuizen	PT, beleidsafdelingen	2026
Opstellen DA Westernieland	PT, beleidsafdelingen	2027
Opstellen DA Warfhuizen	PT, beleidsafdelingen	2027
Opstellen DA Leens als vervolg op centrumplan	PT, beleidsafdelingen	2028
Opstellen DA ... (volgt nog)	PT, beleidsafdelingen	2028
Opstellen DA ... (volgt nog)	PT, beleidsafdelingen	2029
4 Ontwikkelen verbindingen dorpen met het landschap <i>In 2030 zijn er 3 verbindingen aangelegd</i>		
Plannen vanuit initiatiefnemers omarmen, toetsen en voorzien van (beheer)budget.	PT	2026 e.v.
Concrete plannen vanuit initiatief 'Van wad tot stad' samen met dorpen oppakken (bijv. Wetsinge?).	PT, Landschapswerkplaats	2026 e.v.
Ruimtelijk verbinden van waddendorpen met het Wad.	PT, Waterschap	2027 e.v.
Dialogotafels tussen agrariërs en inwoners organiseren (zie ook lijn 5).	PT, LTO, zie ook lijn 2	2026 e.v.
Boost geven aan terugkeer kerkenpaden.	PT, LTO, zie ook lijn 2	2027
5 Vitale en verrassende dorpen <i>In 2030 zijn er 10 initiatieven die hieraan bijdragen ondersteund</i>		
Plannen vanuit initiatiefnemers omarmen en samen tot uitvoer brengen	PT	2026 e.v.
Pilot 'Dorp van de toekomst'	PT, Building	2026 e.v.

Lijn 2 - Levendig landschap

We zetten ons in voor een duurzame voedselproductie, een sterke verbinding tussen stad, dorpen en ommeland en een omgeving waarin mens, dier, plant en aarde met elkaar in balans zijn.

Om die reden hebben we samen met de gemeenten Westerkwartier, Groningen en Eemshaven het position paper *Transitie Landelijk Gebied: Waddenkust en Wierdenland* opgesteld. Dit gebied is een van de deelgebieden dat zijn onderscheiden in het gebiedsproces Transitie Landelijk Gebied Groningen. We kiezen ervoor in dit proces samen te werken als partners, met als inzet te komen tot de beste oplossingen op de slimste plekken in en voor het hele gebied. Daarbij zijn we ons ervan bewust dat deze oplossingen uiteindelijk ruimtelijke consequenties hebben en juist dan en op de beoogde plekken impact zullen hebben op bestaande functies, ondernemers en inwoners. Onze gezamenlijke inzet is gericht op het zoeken naar kansen en oplossingen die hieraan bijdragen.

We richten ons op de volgende speerpunten:

1. Toekomstperspectief voor onze agrariërs
2. Aantrekkelijk en toegankelijk cultuurlandschap Waddenkust en Reitdiep
3. Waddenwater achter de dijken
4. De eerste Dark Sky Community van Nederland
5. Natuurinclusieve landbouw die lokaal verbindt

1. Toekomstperspectief voor onze agrariërs

Van en voor iedereen

De transitie naar een toekomstbestendige landbouw heeft gevolgen voor het verdienvermogen van een deel van de huidige agrariërs. We zien de druk op verschillende onderdelen binnen de agrarische sector, met een daling in bedrijfsopvolgingen en een toename in vrijgekomen agrarische bebouwing als gevolg.

We willen samen met agrariërs verder werken aan de landbouwsector van de toekomst. Daarin willen we oog hebben voor alle diversiteit van agrarisch ondernemerschap van kleinschalig tot internationaal. Hoe bieden we ruimte voor het ontwikkelen van andere teelten, die aansluiten bij de marktvraag of beter geschikt

zijn voor de bodemomstandigheden, bijvoorbeeld op plekken waar verzilting een grotere rol gaat spelen? Welke ruimte is er nodig op het erf en de percelen voor eventuele andere (neven)functies of voor aanpassingen in het kader van dierenwelzijn? We willen maatwerk mogelijk kunnen maken en ruimhartig toe kunnen staan als dat past binnen de landschappelijke kwaliteiten. Liever een groter bouwvlak dat ruimte laat aan een goede landschappelijke en natuurinclusieve inpassing, aan verduurzamingsmaatregelen en eventuele nevenfuncties, dan een te krap erf zonder toekomstbestendige kwaliteiten.

De gemeente zet in op versterken van samenwerking: samenwerking tussen agrarische bedrijven, kennisinstellingen en overheden is essentieel om synergiën te creëren en de fragmentatie in de sector tegen te gaan. We kunnen helpen om deze samenwerking te structureren en te faciliteren. Onze agrariërs experimenteren met innovatieve teeltmethoden, waterbeheer en landschapsinpassing.

2. Aantrekkelijk en toegankelijk cultuurlandschap Waddenkust en Reitdiep

Natuur, landschap en recreatie hand in hand

Naast dat ons gebied gekenmerkt wordt door ruimte en weidsheid, biedt de historie van het gebied met de vele maren, sloten en diepen, wierden, slingertuinen en groen omrande boererven een goede landschappelijke aanleiding om ook de natuurwaarden van het gebied te vergroten. Dat doen we door het ontwikkelen van een fijnmazige, groene en blauwe dooradering in het gebied, die ook (ten dele) gekoppeld wordt aan recreatieve toegankelijkheid – in het bijzonder aan nieuwe paden die de verbinding tussen dorp en landschap en dorpen onderling versterken.

Als deze dooradering kan uitgroeien tot met elkaar verbonden ecologische zones, ontstaat een gebiedsdekkende ecologische structuur die veel natuurlijke en recreatieve meerwaarde oplevert en belevingswaarde toevoegt.

3. Waddenwater achter de dijken

Veerkracht door diversiteit

Om de veerkracht in het gebied te vergroten sluiten we aan op de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW), bedoeld voor herstel van getijdennatuur en veerkrachtige ecologie in onder andere Lauwersmeer, Waddenzee, Eems-Dollard, IJsselmeergebied en de grote rivieren. We trekken daarbij samen op met de partijen die hiermee al succesvol hebben geëxperimenteerd, bijvoorbeeld binnen het Programma Eems-Dollard. Op deze manier maken we ook een koppeling met uitvoeringsonderdelen van de Agenda voor het Waddengebied 2050. Een belangrijke uitdaging ligt ook juist inlands: water vasthouden in het gebied, met het oog op tegendruk, verzilting en een zoetwaterbuffer bij droogte.

4. De eerste Dark Sky Community van Nederland

De kracht van donkerte

Het Hogeland heeft zich onderscheiden als de eerste Dark Sky Community van Nederland door lichtvervuiling actief te verminderen en duisternis als ecologische en toeristische troef te benutten. Het hoofddoel is om als gemeente Het Hogeland te voldoen aan de criteria voor een officiële Dark Sky Community, zoals gesteld door Dark Sky International (IDA).

5. Natuurinclusieve landbouw die lokaal verbindt

Zonder gezonde bodem geen gezonde producten

Een duurzaam grondgebruikssysteem levert een wezenlijke bijdrage aan het bevorderen van de gezondheid van mens en dier. Dit betekent dat mensen en dieren langer leven zonder ziekten en aandoeningen, met een hoge kwaliteit van leven. Dit stimuleren we door de toegang tot lokaal, onbewerkt en duurzaam geproduceerd voedsel te vergroten via korte ketens, streekmarkten en educatieve voedselprojecten. Juist in dit gebied liggen daarvoor veel kansen en worden op dit vlak ook veel stappen ondernomen.

Daarnaast draagt een duurzaam systeem bij aan het herstel en de groei van vitale landbouw- en natuurgebieden met een hoge biodiversiteit. Gekoppeld aan een groenblauwe dooradering zijn grotere gebieden die natuurvriendelijk beheerd worden een belangrijke meerwaarde. Zoals dat nu bijvoorbeeld op plekken langs het Reitdiep al gebeurt. Ook het aanleggen van kruidenrijke akkerranden en houtwallen, het stimuleren van biologische en regeneratieve landbouw dragen hieraan bij.

Een duurzaam systeem versterkt en verrijkt bovendien de sociale en culturele relaties tussen dorp en platteland, tussen regio's wereldwijd, tussen de productie en consumptie van voedsel én tussen mensen en natuur. Dit kan gerealiseerd worden door initiatieven zoals dorpsdiners met streekproducten, gezamenlijke oogstfeesten en voedselcoöperaties die producenten en consumenten direct met elkaar verbinden.

Doelen en inspanningenmatrix lijn 2 – Levendig Landschap

Operationeel doel	Wie	Wanneer
1 Ruimte voor toekomstperspectief voor onze agrariërs in een beter toegankelijk gebied voor iedereen. <i>In 2030 zijn er een 5-tal nieuwe verdienmodellen voor onze agrariërs</i>		
Kansrijke verdienmodellen koppelen aan doelgroepen Het Hogeland.	Gemeente, Provincie, Fascinating	2026
Samenwerking binnen sector intensiveren.	Gemeente, Provincie, Fascinating	2026
Uitvoering geven aan convenant Korte Ketens in Het Hogeland.	TT, VHL,	2025
Opzetten project voor mono-mestvergisting met oog op de inzet van digestaat-fracties voor toepassing als mest op maat. Geproduceerd gas lokaal inzetten of op de vergistingslocatie opwerken naar gas voor off-grid toepassing (gasflessen).	Regisseur, Fascinating, Team E & E, onderdeel Energie	2026
Verwerking van landbouwproducten of halffabricaten in nieuwe producten. Voorbeeld is een onderzoek binnen Fascinating waar wordt gekeken naar toepassing van restproducten uit de garnalenverwerking in de productie van nieuwe ingrediënten voor humane voeding.	Regisseur, Fascinating	2026
Ondernemers actief bevragen op behoeften en van daaruit ruimtelijke kaders aanpassen.	RO-beleid	2026
2 Aantrekkelijk en toegankelijk cultuurlandschap Waddenkust en Reitdiep <i>In 2030 is de biodiversiteit aantoonbaar toegenomen en zijn er minimaal 3 verbindingen gerealiseerd</i>		
Opstellen 'leegtekaart' om de weidsheid en leegte tussen de dorpen te borgen.	PT, diverse teams	2026
Aansluiten op initiatief Landschapswerkplaats Reitdiep (zie ook lijn 1).	PT	2025
Subsidieren aanpak Programmaplan Herstel Cultuurlandschap Waddenkust Groninger Landschap, inclusief verbreding tot oude stroomgebieden Reitdiep, Fivel etc.	PT, Provincie, Groninger Landschap	2025 e.v.
Biodivers Waddenkustland: herstel van flora en fauna in overgangsgebieden a.d.h.v. een biodiversiteitsplan op maat.	RO-beleid en team IBOR	2027
Natuurvriendelijk beheer en uitbreiding van gemeentelijke bermen en groenzones.	Gemeente	2026 e.v.
Natuurzones + recreatieve paden langs watergangen in samenwerking met waterschap.	Waterschap, PT	2026 e.v.
Beleefpunten en natuurkunstprojecten op wierden, kwelders en in open veld.	Kunstenaars, Waterschap, PT	2026
Beschermen landschappelijke karakteristieken via Omgevingsplan, -visie en Kwaliteitsgids provincie Groningen.	RO-beleid	2026 e.v.
3 Waddenwater achter de dijken <i>In 2030 is besloten een pilotproject te starten</i>		
Opstellen Plan van Aanpak totstandkoming pilot.	Waterschap, RWS, PT, team RO-beleid	2026
4 De eerste Dark Sky Community van Nederland <i>In 2030 is de donkerte met 25% toegenomen</i>		
Opstellen Plan van Aanpak i.s.m. partners.	Regisseur, team IBOR	2026
Verminderen van lichtvervuiling en energieverspilling.	Team IBOR	2027 e.v.
Beschermen van flora en fauna die gebaat is bij duisternis.	Team IBOR	2027 e.v.
Creëren van bewustwording en draagvlak binnen de gemeenschap.	PT, team IBOR	2027 e.v.
Ontwikkelen van duurzaam nachtelijk toerisme.	Team E&E, onderdeel VTE	2027 e.v.
5 Natuurinclusieve landbouw <i>In 2030 hebben 75 agrariërs stappen gezet naar een meer natuurinclusieve landbouw (NIL)</i>		
Inventariseren kansrijke sectoren landgebruik Het Hogeland.	Fascinating	2025
Opstellen projectplan natuurinclusieve landbouw	BoerenNatuur, gemeente	2026
Project 100 ha Regeneratief. 10 boerenbedrijven (akkerbouw en melkveehouderij) adviseren en ondersteunen bij het ontwikkelen van een regeneratieve werkwijze. Eerst op 2,5 ha per bedrijf.	Fascinating	2025
Bovengenoemd project vervolgen voor meer boerenbedrijven, gekoppeld aan het landelijke project ReGeNL.	Fascinating	2026 e.v.

Lijn 3 - Waddenwaardige havens

De Waddenzee is UNESCO Werelderfgoed en een uniek getijdennatuurgebied dat al onze zorg en toewijding verdient om de gestelde natuurdoelen te behalen.

In onze gemeente vinden we bovendien drie plekken waar de historie en de cultuur nauw verbonden zijn met het Wad. Elk van deze plekken vraagt een eigen passend ontwikkelperspectief: Lauwersoog en Lauwersmeer, Noordpolderzijl en Zoutkamp.

Onze focus voor elk van de plekken ligt op het versterken van het maritieme karakter in al zijn facetten, waarbij een robuuste ecologische balans, rijk dorpsleven en voldoende biodiversiteit deel uitmaken van de oplossingen.

Binnen deze lijn richten we ons daarom op de volgende gebieden:

1. Lauwersoog en Lauwersmeer
2. Noordpolderzijl
3. Zoutkamp
4. De Wadden

1. Lauwersoog en Lauwersmeer

Visserij, toerisme en maritieme innovatie

Dit gebied fungeert als scharnierpunt tussen het Wad en het achterland en is een strategische locatie voor visserij, toerisme en maritieme innovatie. Er wordt volop geïnvesteerd in vergroening van de haven. Denk daarbij aan het opwekken van eigen energie. Samenwerking met regionale partijen en het Rijk is essentieel om deze doelen te bereiken.

We dragen bij aan een toekomstbestendige visserij die in balans is met de ecologische draagkracht van het Waddengebied. Dit vereist samenwerking met

de visserijsector vanuit een gezamenlijke visie. Het Nationaal Park Lauwersmeer, dat een relatief korte ontstaansgeschiedenis kent, is een toeristische trekpleister met veel unieke, waardevolle natuur. Vanuit de opgestelde toekomstagenda zetten we samen met onze partners in op deze zes thema's:

1. Waterveiligheid en waterkwantiteit
2. Waterkwaliteit en natuur
3. Duurzame landbouw en visserij
4. Ruimtelijke kwaliteit
5. Kennis delen en ontwikkelen
6. Duurzame economie, duurzame recreatie en toerisme

2. Noordpolderzijl

Iconische plek aan de Waddenzee

Noordpolderzijl, het kleinste zeehaventje van Nederland, is een uniek en schilderachtig gebied, bekend om zijn rust, natuur en cultuurhistorische waarde en van waaruit de verbinding is met Rottumerplaat en Rottumeroog. Toerisme is de belangrijkste economische drager in Noordpolderzijl, maar moet kleinschalig en duurzaam blijven om het gebied niet te overbelasten. Noordpolderzijl kan toekomstbestendig worden door zijn kracht – de unieke ligging aan het Wad – te benutten op een manier die natuur, cultuur en kleinschalige economie in balans houdt. Gerichte investeringen in bereikbaarheid, klimaatadaptatie en toerisme, gecombineerd met sterk lokaal eigenaarschap, vormen de sleutel tot een duurzame toekomst. Daarnaast kunnen natuurlijke klimaatbuffers, zoals kwelderontwikkeling, helpen bij waterberging en biodiversiteit.

Toekomstbestendig toerisme vraagt om:

- behoud en verbetering van bestaande voorzieningen, zoals het historische café 't Zielhoes, met aandacht voor kwaliteit en gastvrijheid;
- fiets- en wandelpaden verbinden met omliggende dorpen, zoals Usquert en Warffum, het Wadloopcentrum en het WEC;
- educatief toerisme: wadlooptochten, (zeil)tochten naar onze eilanden Rottumerplaat en Rottumeroog, excursies en exposities over klimaat, getijden en geschiedenis.

3. Zoutkamp

Verleden en heden komen samen

Als haven aan de voormalige Lauwerszee was Zoutkamp van oudsher een belangrijk vissersdorp, maar de visserij staat onder druk. Beperkingen op garnalenvangst, strengere Europese regels en onzekerheid over toegang tot visgronden maken het lastig om uitsluitend op de visserij te blijven vertrouwen.

Zoutkamp heeft een sterke eigen identiteit met een rijke geschiedenis, dialect en cultuur. Die identiteit is niet alleen waardevol op zichzelf, maar ook een troef voor toerisme en sociale binding. Daarnaast heeft Zoutkamp een schilderachtige haven en een unieke ligging aan de monding van het Rietdiep.

Een toekomstbestendig dorp is niet alleen economisch sterk, maar ook sociaal vitaal. Vergrijzing, jongeren die wegtrekken en voorzieningen die onder druk staan, zijn ook hier thema's die aandacht vragen. Door te investeren in kleinschalig, duurzaam toerisme – denk aan erfgoedroutes, culinaire festivals (garnalen!) en natuurtoerisme – kan het dorp meer inkomsten genereren en tegelijkertijd zijn identiteit versterken. Dit sluit aan bij de groeiende vraag naar lokale producten. Zoutkamp kan profiteren van deze trend door visverwerking, ambachtelijke garnalenproducten en bijvoorbeeld lokale horeca te verbinden aan streekidentiteit.

4. De Wadden

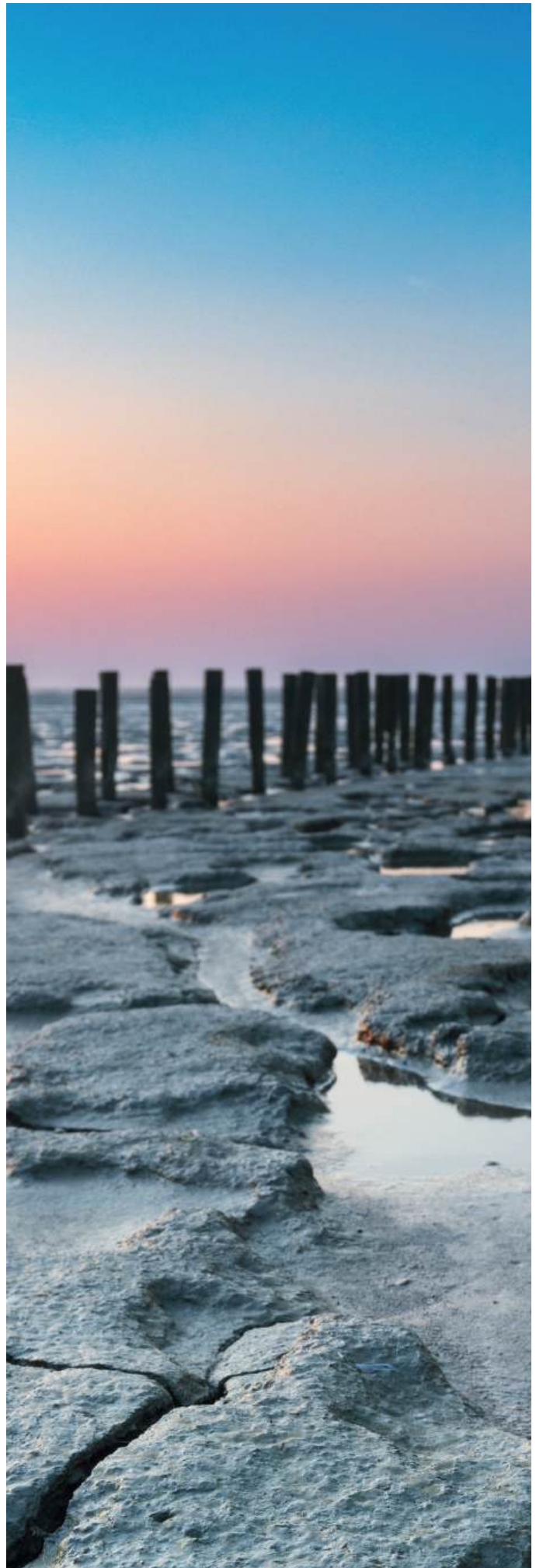
Rust, ruimte en beleving

De toekomstige ontwikkeling van de Wadden binnen ons gebied wordt in belangrijke mate vormgegeven door de Agenda voor het Waddengebied 2050. Deze langetermijnvisie streeft naar een duurzame balans tussen natuur, economie en leefbaarheid, waarbij het unieke karakter van het Waddengebied behouden en versterkt wordt. In het Waddengebied is het goed, veilig en klimaatbestendig wonen, werken en recreëren en de economische sectoren excelleren, in de context van het Werelderfgoed Waddenzee.

Centraal in de Agenda voor het Waddengebied 2050 staat de bescherming en versterking van de natuur. Door zeespiegelstijging en bodemdaling komt het dynamische ecosysteem onder druk te staan. We zetten in op het versterken van natuurlijke overgangen tussen land en zee, zoals slibvang en kwelderontwikkeling. Deze zones fungeren als buffer tegen de zee en bieden een leefgebied voor vele beschermde diersoorten. Dijkversterking wordt gecombineerd met natuurontwikkeling.

Klimaatadaptatie is een ander speerpunt. De regio wordt voorbereid op extremere weersomstandigheden, hogere waterstanden en verzilting. Innovaties in waterbeheer en landbouw worden gestimuleerd, waarbij agrariërs kunnen overschakelen op zilte teelten of natuurinclusieve landbouw. Dit draagt niet alleen bij aan de ecologische veerkracht, maar ook aan de economische duurzaamheid van de streek.

De ontwikkeling van de Wadden volgens de Agenda voor het Waddengebied 2050 is daarmee een proces van balans zoeken: tussen bescherming en gebruik, tussen behoud en vernieuwing. Zo wordt gewerkt aan een toekomst waarin zowel natuur als mens in harmonie kunnen blijven bestaan in dit unieke kustgebied.

Doelen en inspanningenmatrix lijn 3 – Waddenzee en Waddenhavens

Operationeel doel	Wie	Wanneer
1 Lauwersoog en Lauwersmeer <i>In 2030 is de ontwikkelagenda 2026-2030 uitgevoerd</i>		
Blijversaanpak visserij opstellen en uitvoeren.	Regisseur, visserij, Provincie	2025
Ontwikkelplan Lauwersoog opstellen inclusief ontwikkelagenda in samenhang met programma Lauwersmeer.	Regisseur, EHL, Provincie, diverse teams	2026
Acties 'duurzame haven Lauwersoog' oppakken, waaronder energiehub.	Regisseur, EHL, divers	2025 e.v.
Faciliteren onderzoek RUG duurzame bereikbaarheid Lauwersoog.	Regisseur	2026-2030
Herijken aandeelhoudersstrategie Exploitatiemaatschappij Haven Lauwersoog (EHL).	Regisseur, andere aandeelhouders	2026
Investeren in verbetering waterverbinding met Fryslân.	Regisseur r, VTE, Provincies	2027
2 Noordpolderzijk <i>In 2030 is het actieplan uitgevoerd.</i>		
Opstellen toeristisch actieplan waarbij oog is voor de historische band met Rottumeroog en Rottummerplaat	Regisseur, divers	2026
Bevaarbaar maken toegangsgeul Wad/Noordpolderzijk, inclusief aanbod voor zeekano's en oost-west-waterverbindingen.	Regisseur, waterschap, RWS	2026-2030
3 Zoutkamp <i>In 2030 is 40% van de ontwikkelagenda gerealiseerd</i>		
Opstellen ontwikkelagenda, vanuit de historische context.	Regisseur, PB	2026
4 De Wadden <i>In 2030 is 50% van de Waddenagenda 2050 (relevant voor ons gebied) uitgevoerd</i>		
Opstellen gebiedsactieplan Waddenagenda 2050.	Regisseur	2026
Verhaal Wadden beter laden.	Regisseur, Historische werkverbanden, VTE, Visit Wadden	2027
Eten van het wad in samenhang met landbouw en gastronomie ontwikkelen.	Regisseur	2027
Ruimte voor iconische plek aan het wad onderzoeken.	Regisseur, allen	2027

Lijn 4 - Vrijtijdseconomie

Binnen dit thema richt het programma zich op de volgende speerpunten:

1. Unieke verblijfsaccommodaties, waaronder erfgoed
2. Publiekstrekkingen, waaronder erfgoed
3. Stevig wandel-, fiets- en vaarnetwerk
4. Agrotourisme, streekproducten en gastronomie

1. Meer unieke verblijfsaccommodaties, waaronder erfgoed

Verrassend veelzijdig

In onze visie Recreatie en toerisme is aangegeven dat we ons richten op het realiseren van meer verblijfsaanbod. We willen de bezoekers graag langer in het gebied laten verblijven. We richten ons niet op grootschalig aanbod maar op 'het kleine geluk', denk bijvoorbeeld aan wellness passend bij de kwaliteit van het gebied. Daarnaast wordt vanuit de baanbreker Vrijtijdseconomie ingezet op unieke accommodaties in erfgoed en bijzondere natuurbelevingen. Binnen dit programma willen we hierop inzetten, zodat ook onze inwoners profiteren van de kwalitatieve groei van het gebied.

2. Nieuwe publiekstrekkingen, waaronder erfgoed

Koester en omarm wat er is

Wat zijn er toch veel mooie en bijzondere plekken in ons gebied. Denk aan het Wad (UNESCO Werelderfgoed), Lauwersoog met het WEC, de DoeZoo, het Visserijmuseum, Waddenfun, de Theefabriek en 't Zielhoes. Maar natuurlijk ook aan de prachtige borg Verhildersum en de Menkemaborg, én aan de talloze middeleeuwse kerken – meer dan in heel Toscane – met vaak bijzondere orgels van beroemde bouwers als Hinsz en Schnitger.

Samen met Waddenland en de publiekstrekkingen willen we ons aanbod en onze profilering versterken. Het cultureel erfgoed is ons unieke selling point. Erfgoed bepaalt in grote mate hoe de omgeving wordt beleefd, zowel door inwoners als bezoekers. Het is van groot belang voor de identiteit en het verhaal van Groningen en Het Hogeland. Voor de vrijtijdseconomie stimuleren we het (her)gebruik van gebouwd erfgoed voor nieuwe functies of multifunctioneel gebruik. Hierbij kan gedacht worden aan slapen, eten en drinken, beleven/museaal et cetera. We waarderen niet alleen het gebouwde, maar ook het verhaal dat hoort bij ons erfgoed.

3. Stevig wandel-, fiets- en vaarnetwerk

De kop leeg: rust, ruimte & horizon

In ons gebied kun je écht opladen. Hier, in het weidse Groninger landschap, nodigt de natuur je uit om je kop leeg te maken. Trek als pelgrim te voet van kerk naar kerk, trap tegen de wind in tot aan de dijk en loop over de bodem van de Waddenzee. Het verleden ligt hier letterlijk aan je voeten. Verken wierden, dwaal langs statige borgen en stap binnen bij eeuwenoude kerken die je laten stilstaan bij de tijd. Wandel straks over het grootste aaneengesloten net van akkerrandwandelpaden.

Het Groninger landschap is niet alleen mooi, maar zit ook vol verhalen – perfect om in te verdwalen. Groningen biedt een wereld aan ruimte, rust, wellness en bezinning. Ver weg van afleidingen. Dichter bij wat ertoe doet. Hier stroomt de drukte uit je hoofd, om ruimte te maken voor nieuwe ideeën. Kon minder. Om deze beleving mogelijk te maken is het noodzakelijk om het fijnmazige net van langzaam verkeer/vaarverbindingen te versterken en te verbeteren. Met dat netwerk kunnen routes worden ontwikkeld.

4. Agrotourisme, streekproducten en gastronomie op de kaart

Puur, lokaal & culinair

Dit is een plek waar je met je voeten in de klei staat. Vruchtbare klei, die ons voorziet van bloeiende aardappelvelden en wuivend graan zover als het oog reikt – de basis van een rijk verleden én een duurzame toekomst. Als de aardappel- en graanschuur van Nederland brengt Groningen eerlijke, authentieke producten voort. Maar denk ook aan de kracht van lokale zuivel, waaruit de volle boerenkazen worden gemaakt en natuurlijk aan de Groningse Waddenvisserij. Proef de heerlijke streekgerechten én de culinaire verrassingen. Hier voel je de verbinding met de natuur. Of je nu kiest voor een overnachting in een sterrenkijkglo aan het Lauwersmeer, kamperen bij de boer of een roadtrip met de camper door het wierdenland: hier ervaar je de kracht van het pure leven. Zie hoe het groeit, proef hoe het smaakt.

Doelen en inspanningenmatrix lijn 4 - Vrijtijdseconomie

Operationeel doel	Wie	Wanneer
1 Meer unieke accommodaties, waaronder erfgoed <i>Tot 2030 zijn jaarlijks 5 nieuwe locaties voor recreatief verblijf gerealiseerd</i>		
Marktpropositie 'kansrijke verblijfsaccommodatie(locatie)' opstellen en vernieuwend in de markt zetten.	Team E&E, onderdeel VTE, Baanbreker	2026
Inventariseren welk erfgoed bij kan dragen aan ontwikkeling VTE.	Adviseur Erfgoed	2026
Budgetten aanboren om opstartkosten voor deze accommodaties (bijv. sterrenkijkiglo's) te verminderen.	Regisseur	2026
2 Nieuwe publiekstrekkingen, waaronder erfgoed <i>In 2030 zijn 5 objecten toekomstbestendig gemaakt onder meer door de beleefbaarheid te vergroten.</i>		
Na inventarisatie van en met de publiekstrekkingen stellen we een Plan van Aanpak op waarin wordt beschreven hoe we de versterking de komende jaren vormgeven. Onder meer aansluitend op de in de maak zijnde ontwikkelagenda Erfgoed.	Team E&E, onderdeel VTE, adviseur erfgoed	2025
Aanvraag met/voor publiekstrekkingen indienen Economische Agenda Nij Begun (EANB).	Team E&E, onderdeel VTE	2026
Opstellen plan voor verduurzamen erfgoed.	Team E&E, onderdeel HIP	2025
Eigen gemeentelijk erfgoed verduurzamen en herbestemmen voor VTE en in de markt zetten (denk bijv. aan het tv-format 't Blok).	Team E&E, onderdeel VTE, team vastgoed	2027
Budgetten aanboren om opstartkosten voor deze publiekstrekkingen te verminderen.	Regisseur	2026
3 Stevig wandel- fiets- en vaar netwerk <i>In 2030 is 175 kilometer netwerk toegevoegd en/of beter ontsloten</i>		
Uitvoeringsplan 100 km wandelpaden langs akkerranden opstellen en zorgen voor goede aansluiting op bestaande route structuren.	Onderdeel VTE (team E&E), Boerennatuur, LTO	2026
Uitvoeren vaar routeplan.	Team Aardbevingen	2026
Bewoners en bezoekers ervaren natuur via routes, observatiepunten en landschapskunst.	Team E&E, onderdeel VTE, kunstenaarscollectief, adviseur kunst en cultuur	2026
Uitvoeringsplan 50 km veilig fietspad langs Reitdiep opstellen in samenhang met het fietspadenplan.	Regisseur, IBOR, LWP	2027
Opstellen actieplan vaar routes.	Regisseur, PT	2026
4 Agrotoerisme, streekproducten en gastronomie op de kaart <i>In 2030 is het aantal locaties met 100% toegenomen</i>		
Vraag en aanbod bij elkaar brengen i.o.m. aanbieders.	Team E&E, onderdeel VTE, LTO	2026

Lijn 5 - Mobiliteit

Binnen dit thema richten we ons, met als leidraad ons mobiliteitsprogramma, op de volgende speerpunten:

1. Vergroten en diversificeren bereikbaarheid van onze dorpen en Lauwersoog.
2. Waterinfrastructuur bevaarbaar maken (zie ook VTE).
3. Van fossiele naar hernieuwbare energie voor het zware (landbouw)verkeer.

Zodat onze inwoners en bezoekers zich makkelijker en prettiger door ons gebied kunnen begeven.

1. Vergroten en diversificeren bereikbaarheid van onze dorpen en Lauwersoog

Innovatie, innovatie en innovatie

Ons gebied vraagt om verdere diversificatie van vervoersmogelijkheden. Bijvoorbeeld door de herinrichting van kleine wegen, zodat er geen sluipverkeer meer komt en dorpen kindvriendelijker worden. Maar ook aan ziplines die drukke gebieden verkeerskundig ontlasten én een attractie op zichzelf zijn. Traditionele OV-verbindingen voldoen vaak niet aan de behoeften van ons gebied.

Denk aan het uitbreiden van deelvervoer, buurtbussen en slimme taxidiensten. Daarnaast kan samenwerking met lokale ondernemers, bewonersinitiatieven en toeristische partijen zorgen voor maatwerkoplossingen en extra draagvlak. Digitale platforms en apps kunnen vraag en aanbod efficiënter verbinden, waardoor bereikbaarheid ook buiten reguliere tijden mogelijk blijft. Dit vergroot niet alleen de bereikbaarheid en leefbaarheid van de dorpen en Lauwersoog, maar versterkt ook de economische en sociale samenhang in de regio. Diversificatie maakt het

systeem veerkrachtiger en beter afgestemd op lokale behoeften.

Een belangrijk onderdeel van ons erfgoed zijn de oude wegstructuren, veelal door dorpen en soms over dijken. Behoud van het karakter door innovatieve oplossingen is gewenst.

2. Waterinfrastructuur bevaarbaar maken (zie ook VTE)

Vanaf het water ziet alles er anders uit

De bevaarbaarheid van onze watergangen, maar ook van het wad, is op diverse plekken ondermaats. Dit willen we grondig aanpakken. De vele maren in het gebied willen we toegankelijk maken voor fluisterbootjes en kajaks.

3. Van fossiele naar hernieuwbare energie voor het zware (landbouw)verkeer

Waarom vervuilen als het schoon kan?

Door fossiele brandstoffen aangedreven zwaar (landbouw)verkeer is verantwoordelijk voor bijna een derde van alle uitstoot door verkeer en dat willen we graag terugdringen. Logistiek en vrachtverkeer blijven ook in de toekomst nodig en daarom starten we samen met de branche pilots om de distributie en logistiek beter te regisseren. Met daarbij het ultieme doel om het gebruik van emissieloze transportmiddelen, zeker binnen de bebouwde kom, te stimuleren.

Waddenmusea Bustour

Bezoek **3** Waddenmusea met de Noordbus

Elk weekend van 6 september t/m 26 oktober

Meer informatie: waddenmusea.nl

Opzet Doelen-Inspanningen-Netwerk (DIN) Verbindingen

Strategisch doel

Mobiliteit voor onze inwoners en bezoekers vergroten.

Operationele doelen

1. Vergroten en diversificeren bereikbaarheid
2. Waterinfrastructuur bevaarbaar maken
3. Van fossiele naar hernieuwbare energie voor het zware (landbouw)verkeer

Inspanningen

Operationeel doel	Wie	Wanneer
1 Vergroten en diversificeren bereikbaarheid		
<i>In 2030 zijn 2 nieuwe concepten in de dorpen en 2 nieuwe concepten voor Lauwersoog gerealiseerd</i>		
Inventariseren kansrijke concepten.	Regisseur, team IBOR	2026
Faciliteren onderzoek RUG duurzame bereikbaarheid Lauwersoog.	Regisseur, team IBOR	2026-2030
Pilot landbouwverkeer in dorpskernen samen met LTO en onderwijs.	Regisseur, team IBOR, Provincie	2026
Verbeteren routes voor 'langzaam' verkeer met name buiten de dorpen.	Regisseur, team IBOR	2027
2 Waterinfrastructuur bevaarbaar maken		
<i>In 2030 is 25 km bevaarbaar en is Noordpolderzijl weer via de wadden bereikbaar</i>		
Opstellen actieplan binnenwateren.	Regisseur, team IBOR, team E&E	2026
Bevaarbaar maken toegang Noordpolderzijl.	Regisseur, team IBOR	2026-2030
3 Van fossiele naar hernieuwbare energie voor het zware (landbouw)verkeer		
<i>In 2030 is 20 % verduurzaamd</i>		
Opstarten pilot verduurzamen landbouwvoertuigen.	Regisseur, LTO en Provincie	2026
Convenant verduurzaming wagenpark sluiten met lokale vervoerders.	Regisseur, team IBOR, team E&E	2026

4. Allianties per thema

In de doelstellingen is al een aantal belangrijke doelgroepen benoemd, zoals raad, bestuur, de interne organisatie en alle samenwerkingspartners. Voor dit programma is een goede interne communicatie daarom van groot belang. In de uitvoeringsfase zal per doel en inspanning een stakeholdersanalyse worden uitgevoerd. Op basis hiervan wordt een communicatieplan gemaakt, waarin wordt uitgewerkt wat de kernboodschap voor de verschillende doelgroepen zal zijn en welke communicatiemiddelen wanneer worden ingezet.

Inwoners, projectontwikkelaars en woningcorporaties zijn onze belangrijkste externe partners. Ook de externe omgeving wordt in de uitvoeringsfase verder uitgediept in de stakeholdersanalyse.

Thema	Doel	Betrokken intern, primair	Alliantiepartners
Prachtdorpen	Vergroten leefbaarheid in de dorpen.	Thematrekker, accountmanagers, RO en Dorpencoördinatoren	Groninger dorpen, LSA, gebiedscoöperatie Het Hogeland, NHL Stenden
Levendig landschap	Naar een toekomstbestendig landgebruik dat bijdraagt aan het welzijn voor inwoners in balans met dier, plant en aarde.	Adviseurs Agrarisch, Landschap en RO	Provincie (vanuit PP met 3 andere gemeenten), LTO, Fascinating, LWP, gemeenten Westerkwartier en Groningen, Boerennatuur, Waterschap, Groninger Landschap
Vrijetijdseconomie	VTE als motor om de leefbaarheid te vergroten, waarbij de vrijetijdseconomie over 30 jaar op hetzelfde niveau is als in Drenthe en Friesland.	Adviseurs VTE en RO	Baanbrekers Groningen, waddenland, EBG
Waddenwaardige havens	Het ervaren van zee binnen- en buitendijks versterken.	Thematrekker, accountmanagers, adviseur Economie, RO	Exploitatiemaatschappij Haven Lauwersoog, Duurzame Havencoalitie, Provincie, VWG, Dorpsbelang Zoutkamp, RWS
Mobiliteit	Mobiliteit voor onze inwoners en bezoekers vergroten	Adviseur mobiliteit, RO	RUG, Hanze Hogeschool, NHL Stenden, LTO
Overall			VWG

5. Relatie van dit programma met andere instrumenten en beleid

Dit gebiedsprogramma draagt, vanuit de drie strategische doelen **Levendigere dorpen**, **Veerkrachtiger cultuurlandschap** en **Stevigere lokale economie**, bij aan het realiseren van veel beleidsdoelen van onszelf en onze partners.

Het belangrijkste overkoepelende beleidsdocument voor dit gebiedsprogramma is de **omgevingsvisie**. Deze ondergaat een revisieslag, waarbij ook gekeken wordt naar de mogelijke inzet van het instrument 'Programma' uit de Omgevingswet. Binnen de kompasgebieden 'Wad een Kust' en 'Wereld van Wierden' van de omgevingsvisie is het gebiedsprogramma aangekondigd. Daarnaast is er een aantal sectorale beleidsdocumenten waar we bij de uitvoering uit putten.

Een voorbeeld van zo'n beleidsdocument is het **programma Wonen in Het Hogeland**, waarin de nadruk ligt op het versnellen van de realisatie van nieuwbouwwoningen. Maar ook op het samen met inwoners en partners werken aan meer samenhang in de verbetering van de leefomgeving in de dorpen. Vanuit ons gebiedsprogramma geven we uitvoering aan de dorpsagenda's waarin het onderdeel wonen in de volle breedte (kwalitatief en kwantitatief) wordt opgenomen. De *lijn Prachtdorpen* put met name uit dit document.

Het beleidsdocument **Visie en uitvoeringsplan recreatie en toerisme Het Hogeland 2030** en de daaraan gekoppelde regionale **Baanbreker** en de **Loopagenda Groningen** van de provincie geven richting aan de *lijn Vrijtijdseconomie*, maar zeker ook aan de andere lijnen.

Onze gezamenlijke **position paper Transitie Landelijk Gebied** gericht aan de provincie en onder meer onze **Lokale Klimaatadaptatiestrategie** bieden de basis van de verdere uitwerking van met name de *lijn Levendig landschap*, waarbij ook het kader **Agenda voor het Waddengebied 2050** niet onbenoemd kan blijven.

Het beleidsdocument **Mobiliteit in Het Hogeland** vormt de basis voor de *lijn Mobiliteit*.

Vermeldenswaardig is daarnaast zeker ook onze **position paper Economische Kansen Het Hogeland** dat ons aanbod voor een goede aansluiting op de **Economische Agenda Nij Begun** bevat en daarmee ons helpt bij het ondersteunen van initiatiefnemers en het uitvoeren van ons programma.

6. Organisatie- en overlegstructuur

6.1 Programmteam

Het kernteam van het programma bestaat uit de volgende functies:

- Programmamanager
- Omgevingsmanager
- Communicatieadviseur
- Regisseurs van de 5 lijnen

Het kernteam overlegt tweewekelijks met elkaar.

Daarnaast stemt het kernteam de voortgang eens in de twee maanden af met:

- Businesscontroller
- Financieel adviseur

Afstemming met de andere programmamanagers vindt plaats via de kennissessies en andere inhoudelijke overleggen.

Overleg	Frequentie
Programmatafel	3 à 4 x per jaar
Voortgang programma met opdrachtgevers	1 x per 6 weken
Kernteam programma	tweewekelijks
Programmteam (kernteam, business controll, financiën)	1 x per 2 maanden

De verschillende rollen en verantwoordelijkheden van de opdrachtgevers, de programmamanager en het programmteam zijn beschreven in bijlage 4. Uitgangspunt zijn de afspraken die organisatiebreed gemaakt zijn in het kader van opgavegericht sturen.

6.2 Rapportage en besluitvorming

De programmamanager rapporteert de voortgang middels de managementrapportages aan de directie. De programmamanager draagt ook zorg voor de benodigde besluitvorming (programmacontract, jaarplannen, evaluatie etc.). De regisseurs van de lijnen rapporteren in het programmteam de voortgang. Daarnaast leveren zij een inhoudelijke bijdrage aan de managementrapportages.

7. Middelen

De uitvoering van het programma vraagt om budget en menskracht. Op basis van de inspanningen is een inschatting gemaakt van de benodigde menskracht en bijbehorende middelen.

7.1 Inzet van mensen, tijd

Op basis van de inspanningen is een overzicht gemaakt van welke functies we nodig hebben voor hoeveel uur. Dit wordt verwerkt in de teamplannen.

7.2 Programmabegroting

Voor de uitvoering van het programma gedurende de jaren 2026 tot 2030 verwachten we dat er in totaal € 1,3 miljoen nodig is. Dit bestaat voor een groot deel uit personeelskosten. Met dit programma richten we onze werkzaamheden, waardoor we meer effectief worden in het behalen van onze doelen. Om echter een aantal aanvullende doelen te behalen, is uitbreiding van taken nodig conform bijgaand overzicht. De extra inzet leidt tot onder meer het opzetten van business cases. De raad wordt om deze extra totaalinvestering van circa € 1,3 miljoen gevraagd voor de periode 2026 - 2030. Bekijk het overzicht op de volgende pagina.

7.3 Cofinanciering

We onderzoeken de mogelijkheden om met de volgende financieringsbronnen onze inspanningen mede mogelijk te maken;

- Economische agenda Nij Begun;
- PAWOZ;
- Fascinating;
- Maatregel 14 Nij Begun;
- Waddenfonds/VWG/VOP/IKW;
- Aanpak landelijk gebied Provincie;
- Nationaal programma Vitale Regio's;
- Visie Waddenkust Waterschap, onder meer Programmatische aanpak grote wateren (PAGW) en Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP);
- Landschapswerkplaats.

Programma waddenkust en Reitdiep

Rol	Bestaand	Nieuw	Vershil
Programmamanager	1	0,8	-0,2
Omgevingsmanager	1	0,5	-0,5
Projectleiders	1	2	1
<i>Lijn Prachtdorpen</i>			
Regisseur Prachtdorpen	0,4	0,4	0
Adviseur Grensverleggers		0,5	0,5
<i>Lijn Levendig landschap</i>			
Regisseur Levendig landschap		0,8	0,8
Adviseur Landbouw	0,2	0,6	0,4
Adviseur Biodiversiteit	0,6	0,8	0,2
<i>Lijn Vrijetijdseconomie</i>			
Regisseur Vrijetijdseconomie	0	0,6	0,6
Adviseur Vrijetijdseconomie	1,2	0,6	-0,6
<i>Lijn Waddenwaardige havens</i>			
Regisseur Waddenwaardige havens		0,6	0,6
Adviseur Visserij	0,2	0,2	0
<i>Lijn Mobiliteit</i>			
Regisseur Mobiliteit	0,3	0,3	0
PMO	0	0,5	0,5
Communicatie	0	0,6	0,6
	5,9		3,9
Personeelskosten (2,5 fte overige 1,4 te verrekenen met provincie)			€ 266.800,00
Werkbudget			€ 58.200,00
structureel voor minimaal 4 jaar/jaar:			€ 325.000,00
Incidenteel 2026 (onder meer Ontwikkelplan Lauwersoog, Ontwikkelagenda Zoutkamp, Regiovisie Marnegebied uitwerken)			€ 150.000,00

Programmacontract Waddenkust en Reitdiep

oktober 2025

Tekst: gemeente Het Hogeland

Fotografie: gemeente Het Hogeland en anderen:
Anneke Heekelaar, Waddenmusea, Klaas de Vries

Gemeente Het Hogeland

www.hethogeland.nl

088 - 345 8888

gemeente
Het Hogeland